

Excursieverslagen van FLORON-kampen 1998

Verslag inventarisatieweekend Zuid-Limburg van 29 mei t/m 31 mei 1998 — René van Moorsel, Eyckmanlaan 407, 3571 JR Utrecht en Willem Stouthamer, Zoutsraat 17-3, 9722 TB Groningen.

De opzet van de inventarisatiekampen in Zuid-Limburg is vergelijkbaar met die op Texel, waarbij gedurende drie inventarisatieweekenden in drie opeenvolgende jaren wordt geïnventariseerd. Gezien de oppervlakte van Zuid-Limburg (grofweg dat deel ten zuiden van de lijn Maastricht-Heerlen) is het onmogelijk om in een drietal jaren ook maar enigszins vlakdekkend te kunnen werken. Daarom is er bij de selectie gekozen voor een mix van goed bekende en minder goed bekende kilometerhokken. Vooral de “rijke” hokken bieden aan veel van de aanwezige floristen de mogelijkheid om nieuwe soorten te leren kennen of om in ieder geval oude kennis te kunnen opfrissen. Zie ook Fig. 3.

Aan het eerste FLORON-weekend in het zuidelijkste deel van ons land namen 27 floristen deel. Gedurende deze 3 dagen inventariseerden ze 35 km-hokken, hetgeen ruim 6500 waarnemingen opleverde. Naast een groot aantal aandachtsoorten konden ook 84 soorten van de Rode Lijst worden genoteerd. Hieronder waren naast vele reeds bekende vindplaatsen ook diverse meldingen die nog niet vermeld staan in de uitstekende, recent verschenen atlas van het gebied of die nog niet bekend waren voor het desbetreffende kilometerhok. Het ging hierbij om de volgende soorten: *Carex divulsa* (Groene bermzegge), *Centaurea calcitrapa* (Kalke-trip), *Falcaria vulgaris* (Sikkelkruid), *Koeleria pyramidata* (Breed fakkelgras), *Onobrychis viciifolia* (Esparcette), *Parietaria judaica* (Klein glaskruid), *Thymus serpyllum* (Wilde tijm) en *Vulpia bromoides* (Eekhoorngras).

Fig. 3. Onze inventarisaties in Zuid-Limburg hadden ook de belangstelling van vele insiders.

Verslag van het inventarisatiekamp Tiengemeten van 21 t/m 23 augustus 1998 — Adrie van Heerden, Oude Leedeweg 123, 2641 AT Pijnacker.

Het eiland Tiengemeten is gelegen in het Haringvliet vlak onder het westelijk deel van de Hoekse Waard. De totale oppervakte van het eiland bedraagt ruim 1000 ha, waarvan ruim 300 ha buitendijks gebied. Het binnendijkse gedeelte bestaat uit landbouwgrond, waar akkerbouw wordt bedreven. Het eiland komt geheel in handen van Natuurmonumenten en zal in de komende tijd tot natuureservaat worden omgevormd. Er zal de komende jaren dus veel veranderen in de op het eiland aanwezige vegetatie. Een inventarisatiekamp van FLORON in samenwerking met Natuurmonumenten was een goede gelegenheid de uitgangssituatie voorafgaand aan deze veranderingen vast te leggen.

Bezocht gebied – De eerste dag zijn de deelnemers actief geweest met het inventariseren van kilometerhokken op het eiland. Van de 17 kilometerhokken die het eiland rijk is, werden er 13 bezocht. Tevens werd in het kader van het proefjaar van het Landelijk Meetnet Flora - Aandachtsoorten (LMF-A) geoefend met de methode voor het monitoren van Rode-Lijstsoorten. Ook werden er enkele vegetatie-opnamen gemaakt. De volgende dag zijn in de Hoekse Waard enkele natuurgebieden bezocht.

De resultaten van Tiengemeten – Het gemiddeld aantal soorten per kilometerhok kwam uit op 130. Uitschieters naar beneden waren twee hokken die alleen uit akkers met een berm bestonden met 82 respectievelijk 87 soorten, en een hok dat

slechts voor een beperkt deel (ca. 8 ha) uit land bestaat. Op zich geen hoge soorten-aantallen dus, maar de fraaie omgeving en het voorkomen van een aantal leuke soorten, maakten het tot een aantrekkelijk gebied voor floristen.

Een greep uit de leuke en karakteristieke soorten: Doorschijnend sterrenkroos (*Callitriche truncata*), nog geen twee maanden uit Nederland bekend¹ werd ook hier aangetroffen. Heemst (*Althaea officinalis*), een soort die zeker niet zeldzaam is langs het Haringvliet. Lokaal vormen ze over grote oppervlakten bijna gesloten vegetaties. In het polderland gaat de soort achteruit. Knopig doornzaad (*Torilis nodosa*) is in enkele kilometerhokken waargenomen en staat met name op beweidde dijken. In de delta is de soort niet echt zeldzaam, maar gaat wel achteruit. Wilde selderij (*Apium graveolens*) is een soort die hier nog regelmatig staat, maar veelal in kleine aantallen. Groeit vaak samen met Heemst. Blauw walstro (*Sherardia arvensis*) is op twee locaties gevonden. In beide gevallen betrof het beweidde dijken. Dijken en bermen zijn de plaatsen waar de soort, die van oorsprong staat in wintergraan, probeert te overleven. Akkerandoorn (*Stachys arvensis*) is op één locatie gevonden. In Zuid-Holland is het een zeldzame soort. Op de omliggende eilanden zijn slechts enkele waarnemingen uit het verleden bekend. Echt vlooienkruid (*Pulicaria vulgaris*) is recent ook gevonden langs het Haringvliet in de Hoekse Waard. Het lijkt er op dat de soort zich naar het westen uitbreidt.

Veranderingen – Er zijn ook door verschillende groepen vegetatieopnamen gemaakt. Hierbij wordt een proefvlak intensief onderzocht. Verschillende mensen troffen soorten aan waar ze in eerste instantie aan voorbij gelopen waren. Plaatselijk intensief kijken kan een goede invloed hebben op de soortenkennis en kan de soortenlijst doen groeien. Op enkele van de onderzochte locaties zijn ook in de jaren 1992 en/of 1979 vegetatieopnamen gemaakt. Dit maakt vergelijking met het verleden mogelijk. Zo is uit twee graslandopnamen duidelijk te zien dat de voedselrijkdom is verminderd.

Het bedekkingspercentage Engels raaigras (*Lolium perenne*) in de ene opname is afgenomen van 50–75% (1979) via 12–25% (1992) naar ca. 1% (1998) en in de andere opnamen van 25–50% naar ca. 1%. Hiervoor in de plaats is vooral Fiorin-gras (*Agrostis stolonifera*) gekomen. De bedekkingspercentages zijn in de opnamen gestegen van ca. 3% via 5–12% naar 25–50%. Er verschenen in de proefvlakken meer soorten van vochtiger en/of schraler milieu ten koste van ruderaal soorten. Zo neemt Behaarde boterbloem (*Ranunculus sardous*) in de eerste opname toe van enkele exemplaren naar een bedekking van 5–12% en in de tweede van niets naar enkele per m². Opvallend is de afname van Madeliefje (*Bellis perennis*) die afneemt 12–25% via 5–12% naar enkele per m² (Fig. 4). Mogelijk is dit veroorzaakt door een ander begrazingsbeheer.

De afname is ook terug te vinden op een dijktaalud waar Madeliefje van een hoog bedekkingspercentage uit het proefvlak is verdwenen. Daar is de vegetatie bijna volledig ingenomen door Rietzwenkgras (*Festuca arundinacea*), die een hoge ruige vegetatie kan vormen.

1. FLORON, 1998. FLORON ontdekt nieuwe waterplant in het Haringvliet: *Callitriche truncata* Guss. *Gorteria* 24: 89–90.

Fig. 4. Madeliefje (*Bellis perennis*), een achteruitgaande soort op Tiengemeten.

Verslag van het inventarisatiekamp IJsselvallei Voorst van 3 t/m 5 juli 1998 — Louis-Jan van den Berg, Jacob Catsstraat 48, 7131 WR Lichtenvoorde en André Hertog, De Lijsterbes 36, 6942 DN Didam.

Van 3 t/m 5 juli kwamen 18 floristen bij elkaar in de groepsaccommodatie “De Lichthoeve” nabij recreatiegebied Bussloo. De verwachtingen waren hoog gespannen vanwege het voorkomen van vele verschillende biotopen. Met name de diverse landgoederen en de overgang van de hoge zandgronden van de Veluwe naar de rivierklei van de IJssel, spraken zeer tot de verbeelding. Op vrijdagavond verzorgde Wim ten Hove, gebiedskenner bij uitstek, een dialezing over de geschiedenis van het gebied. Zondagmiddag kon een deel daarvan in het veld worden teruggezien tijdens een door hem geleide excursie.

De zaterdag en de zondagmorgen waren gereserveerd voor inventarisaties. In totaal zijn 16 kilometerhokken geïnventariseerd, waarbij steeds in groepjes van 3 personen werd gewerkt. Bij de selectie van de te onderzoeken kilometerhokken is geprobeerd om die hokken te selecteren waarvan geen of weinig soorten bekend waren. Het totaal aantal soorten dat gedurende het weekend in deze 16 kilometerhokken werd waargenomen liep op tot 510. Ter vergelijking: in het gehele gebied Voorst / Brummen werden in 1998 679 soorten gevonden en over de periode 1989–1998 809 soorten. Het meest soortenrijke hok leverde 293 soorten op en het minst soortenrijke hok was, opmerkelijk genoeg, het hok ernaast, met 138 soorten.

Er konden 10 Rode-Lijstsoorten worden genoteerd: *Agrimonia eupatoria* (Gewone agrimonie), *Campanula rapunculus* (Rapunzelklokje), *Centaureum erythraea* (Echt duizendguldenkruid), *Crassula tillaea* (Mosbloempje), *Cuscuta europaea* (Groot warkruid), *Equisetum sylvaticum* (Bospaardenstaart), *Euphorbia palustris* (Moeraswolfsmelk), *Fritillaria meleagris* (Wilde kievitsbloem, Fig. 5)¹, *Oreopteris limbosperma* (Stippelvaren), *Verbena officinalis* (IJzerhard). Een zeer opmerkelijke vondst mag *Carex brizoides* (Trilgraszegge) genoemd worden. Deze soort is gevonden in een bos van Natuurmonumenten in het Appense Veld. De groeiplaats omvatte enkele vierkante meters.

Het gevarieerde landschap en de bijzondere vondsten maakte dit inventarisatie-weekend tot een zeer geslaagde activiteit.

1. Hoewel deze vondst ver buiten zijn natuurlijke verspreidingsgebied ligt, lijkt het erop dat de soort hier oorspronkelijk wild is.

Fig. 5. Wilde kievitsbloem (*Fritillaria meleagris*), een nieuwe vondst bij Voorst.

Verslag van het inventarisatie-weekend in het Vlaams district van 10 t/m 12 juli 1998 — Peter Maas, Rembrandtlaan 11, 4532 HP Terneuzen.

Overnachten op het Fort Bedmar te Klinge net over de grens met België, is overnachten vlak in de buurt van het zwaartepunt van het Nederlandse deel van het Vlaams district. Daarvandaan is het nog geen vijf minuten lopen naar de befaamde Kriekeputten, enkele kleine waterpartijen, gelegen in Pleistoceen dekzandgebied.

Wat is het Vlaams district, wie is er ooit op het idee gekomen om het te benoemen en kunnen we daar op het eind van de 20e eeuw nog iets van terugvinden? Dat waren de vragen die dit weekend centraal stonden. Er werd ingezet op een maximale 'streepjes-code', dus zoveel mogelijk hokken, zoveel mogelijk soorten. In totaal 24 floristen werden geformeerd tot groepjes, zodat plaatselijke kennis van de topografie kon worden gecombineerd met landelijke soortenkennis. De vraag 'waarom is het die soort?' werd tot vervelens toe gesteld, maar was iedere keer weer buitengewoon leerzaam. In totaal werden 23 hokken geheel of gedeeltelijk bezocht. Daarbij werden 483 soorten aangekruist met een totaal aan 3.555 waarnemingen.

Na afloop was het Zeeuwse deelnemersveld enthousiast. Sommige niet-Zeeuwen vroegen zich in stilte af: 'was dit nu alles?'. Zandgrond is er in Zeeland, zeker buiten de duinen, niet veel. Landelijk gezien ligt dit wel even anders en dit verklaart het verschil in beleving. Veel van de gevonden soorten zijn immers vrij gewone zandsoorten die je echter in het grootste deel van Zeeland tevergeefs zult zoeken. Sommige vondsten waar we als Zeeuwen toch wel even warm voor lopen, werden door de floristen van buiten de provincie zelfs niet eens als bijzonder genoemd: een nieuwe vindplaats van Waterviolier (*Hottonia palustris*), Akkerereprijs (*Veronica agrestis*), Kruipend zenegroen (*Ajuga reptans*), Bosveldkers (*Cardamine flexuosa*), Heggenhuizenknoop (*Fallopia dumetorum*), en Stijf havikskruid (*Hieracium laevigatum*).

De meest bijzondere soorten die dit weekend binnen het Vlaams district werden gevonden waren Akkerandoorn (*Stachys arvensis*), Grote leeuwenklauw (*Aphanes arvensis*), Stijve zegge (*Carex elata*), Vlottende bies (*Eleogiton fluitans*), Bleekgele hennepnetel (*Galeopsis segetum*), Moerashertshooi (*Hypericum elodes*), Drijvende waterweegbree (*Luronium natans*), Moeraswederik (*Lysimachia thyrsiflora*), Duizendknoopfonteinkruid (*Potamogeton polygonifolius*) en Liggende ganzerik (*Potentilla supina*). Het voorkomen van Melkeppe (*Peucedanum palustre*) (Fig. 6) geeft mooi weer waar het Vlaams district gelegen is. Vreemde eend in de bijt was wellicht Groot glaskruid (*Parietaria officinalis*) langs een stoeprand in het dorp Clinge.

Na afloop werd nog een bezoek gebracht aan Canisvliet bij Westdorpe. Een brakke kreek met drassige oevers, bekend om het voorkomen van Kruipend moerasscherm (*Apium repens*). Inderdaad werd de soort gevonden al was het aantal teleurstellend. Tevens werd een afwijkende vorm gevonden van het Groot moerasscherm (*Apium nodiflorum*). Met kruipende, bovengrondse uitlopers, wortelend op de knopen. Het verschil met het Kruipend moerasscherm wordt daardoor wel erg klein en even werd gedacht aan een kruising tussen de twee soorten. Bestudering van verzameld herbariummateriaal zal hier

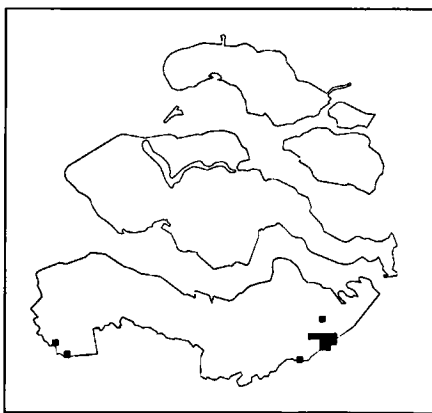

Fig. 6. De verspreiding van Melkeppe (*Peucedanum palustre*) in Zeeland volgens FLORBASE-2d.

uitsluitel over moeten geven. Misschien de belangrijkste conclusie van dit weekend is dat de vraag 'wat is het Vlaams district', het beste gezien kan worden binnen euregionaal verband. Anders gezegd, het woord is aan de Vlamingen. Zie verder het speciaal themanummer van Het Blad¹ dat dit voorjaar verschijnt.

1. Het Blad, orgaan van de groep van Zeeuwse floristen; tevens nieuwsbrief FLORON-district Zeeland. Redactie Justus van den Berg, Troelstrapad 18, 4463 VM Goes.

Verslag van het inventarisatieweekend Waardenburg II van 18 t/m 20 september 1998 — Arthur van der Heijden, Van Linschotenlaan 310, 3571 JR Utrecht.

Vrijdagmiddag 18 september verzamelden zich de eerste deelnemers in Waardenburg. Vanuit het hele land kwamen de in totaal 20 floristen aangereisd. Een mooie opkomst, die het mogelijk maakte om 13 hokken uitgebreid te bekijken. Daarbij waren een aantal tweede bezoeken aan plaatsen die twee jaar eerder tijdens het kamp Waardenburg I in juni waren bekeken. Helaas was het niet in alle gevallen mogelijk om de oeverzone van de Maas te bekijken, vanwege het hoge water. Toch leverde het nazomeraspect nog een aantal leuke waarnemingen op. Ook binnendijks werd er in een aantal nieuwe hokken rondgekeken. Daarbij werden formulieren van het Landelijk Meetnet Flora - Aandachtssoorten gebruikt om Rode-Lijst- en andere aandachtssoorten te noteren.

Een heel opmerkelijke vondst was de Witte engbloem (*Vincetoxicum hirundinaria*) langs de Waal bij Brakel tussen de basaltblokken op de winterdijk. Inmiddels heeft Leni Duistermaat de vondst van deze Rode-Lijst-1-soort uitvoerig beschreven.¹

In kilometerhok 140/425 was de twee jaar terug aanwezige vegetatie van onder ander Slijkgroen (*Limosella aquatica*) volledig verzopen. Wel werd hier in een padrand op kleiige grond de zeldzame Stinkende kamille (*Anthemis cotula*) waargenomen. Weeda vermeldt in de Oecoflora dat regenrijke zomers deze soort in haar ontwikkeling begunstigen.² Toch nog een positief puntje dus. Een klapper was het hok 136/432 waarin een groot deel van de bebouwde kom van Asperen ligt. Al zijn de walmuren te schoon en wordt er hier en daar flink gerestaureerd, toch was er veel te zien. Zo is nog altijd op een sluismuur een mooie plek Tongvaren (*Asplenium scolopendrium*) aanwezig en vind je door het hele stadje verspreid Klein glaskruid (*Parietaria judaica*), soms vele meters grote plekken op muren en onder heggen.

Ook de Doffe ereprijs (*Veronica opaca*) is zeker het vermelden waard. Aan het einde van de dag werd nog een drassig paardenweitje bekeken. Vele vierkante meters Moeraszoutgras (*Trichlogon palustris*) doen vermoeden dat een bezoek eerder in het jaar ook nog verrassende aanvullingen kan opleveren.

In het aangrenzende hok (136/431) werd natuurlijk de put van Burlee bekeken. Dit is al vele jaren de enige vindplaats in Nederland van de bastaard tussen de Bonte paardenstaart (*Equisetum variegatum*) en Schaafstro (*E. hyemale*): *Equisetum x trachyodon*. Deze bastaard onderscheidt zich van de Bonte paardenstaart die in hetzelfde terrein ook voorkomt, door wat minder opgeblazen stengelscheden die nauw aanliggen, en blijvende, smal vliezig gerande tanden. Maar ook een soort

als Moeraswespenorchis (*Epipactis palustris*) streep je niet dagelijks. Daarentegen viel hok 143/433, dat het kasteelbos van Mariënwaard omvat, wat tegen. Het voorzomeraspect met onder andere Groot heksenkruid (*Circaea lutetiana*) en Grote keverorchis (*Listera ovata*) is mooi en bekend, nu kon er maar weinig aan worden toegevoegd.

Op de kribben en kademuren van Zaltbommel (145/425) handhaaft een 'meet-netsoort' als Zacht vetkruid (*Sedum sexangulare*) zich uitstekend. We stelden diverse groeiplaatsen vast. De zuidelijke oprit van de oude brug van Zaltbommel (146/425) was deels bedekt door een massavegetatie van Late stekelnoot (*Xanthium strumarium*), een soort die tijdens dit weekend ook op andere plaatsen werd waargenomen. Hetzelfde geldt voor de Zwarte toorts (*Verbascum nigrum*; Fig. 7). In dit hok vonden we tientallen bloeiende planten op een oostelijker gelegen dijkje.

Het meest oostelijk gelegen hok dat dit weekend bekeken werd (149/426) ligt bij Opijnen. Het veelbelovende buitendijkse terrein was echter volledig ontoegankelijk. Wel opmerkelijk was een slootje vol met Grote waternavel (*Hydrocotyle ranunculoides*), een nieuwkomer in Nederland, die zich de laatste jaren steeds verder uitbreidt. In dit hok werd ook Engelse alant (*Inula britannica*) gestreept. In het onderzoeksgebied van de twee Waardenburg-weekendjes zijn nu in totaal 5 groeiplaatsen recent vastgesteld. Ook Klein vlooienkruid (*Pulicaria vulgaris*) werd weer gevonden, onder andere in de Benedenwaard westelijk van Brakel (132/425). Rond Vuren, onder andere bij het fort (130/425) handhaaft zich nog een fraaie vegetatie met Kleine pimpernel (*Sanguisorba minor*). Maar ook in het rivierengebied wordt al heel wat afgezaaid. Gelukkig biedt code 9 hiervoor uitkomst.

Fig. 7. Zwarte toorts (*Verbascum nigrum*).

Al met al werden er meer dan 2200 waarnemingen verricht. Belangrijker was, dat tijdens de tochtjes door beginnende floristen veel geleerd kon worden. En er is ook nog leven na het hokken: de zaterdagavond was weer gereserveerd voor de traditionele barbecue. Daar werd bovendien als nieuwe ster aan het culinair firmament de O-F-G-salade gepresenteerd. We kijken terug op een gezellig en goed weekend en bedanken Staatsbosbeheer voor de gastvrije ontvangst.

1. H. Duistermaat, 1998. Witte engbloem (*Vincetoxicum hirundinaria* Med.) in het rivierengebied in Nederland. *Gorteria* 24: 148–149.
2. E.J. Weeda, 1991. *Nederlandse Oecologische Flora* 4: 67. Amsterdam.